

## VOJNI FAKTOR U MEĐUNARODNIM ODNOSIMA

Uloga vojnog faktora u međunarodnim odnosima predmet je stalnih i raznovrsnih istraživanja i obrada uslovljenih veoma različitim motivima i ciljevima. Zbog toga danas u svetu postoje veoma različite teorije i konkretne procene o mestu i ulozi vojnog faktora u formiranju međunarodnih odnosa. One se osobito razlikuju kad su u pitanju predviđanja njegove uloge u bližoj i daljoj budućnosti.

Na suprotnim polovima čitavog spektra postojećih teorija o budućem mestu i ulozi vojnog faktora u međunarodnim odnosima stoje dve potpuno oprečne teorije. Jedna, čija je osnovna teza da će se uloga vojnog faktora ubuduće smanjivati i višestranu sužavati, uključujući i bitno smanjenje njegovog poznatog delovanja na ekonomski razvoj društva. Ona polazi od niza značajnih međunarodnih aktivnosti u poslednje vreme koje podgrevaju nadu da era konfrontacije i hladnog rata postepeno ali sigurno prelazi u eru tolerantne koegzistencije i pregovaranja, od narasle želje i svesti većine čovečanstva da živi u miru, slobodi i nezavisnosti, od spoznađe da gomilanje i stalno usavršavanje ubitačnog naoružanja zajedno sa postojećom praksom lokalnih ratova znači stalno igranje na ivici katastrofe opšteg nuklearnog rata.

Druga, koja pretpostavlja još veći uticaj vojnog faktora na budućće međunarodne odnose. Ona, uprkos značaju argumenata na kojima se zasniva prethodno izneta teorija, smatra da dolazi do određene transformacije načina delovanja vojnog faktora. Naime, smatra se da vojni faktor sada više nego ikada ranije deluje u doba mira, odnosno u doba »ni mira ni rata«. Politika sa pozicija sile jedna je od bitnih karakteristika savremenih međunarodnih odnosa. Neke zemlje se uopšte i ne trude da to makar pred svetom kamufliraju. Poznati su, na primer, javno proklamovani stavovi politike SAD prema kojima pregovore treba voditi sa pozicija snage. Takva politika o ulozi vojnog faktora stvara nove mogućnosti i daje novu značajnu dimenziju.

Ne bi se, naravno, moglo reći da vojni faktor i ranije nije bio prisutan u ovoj ulozi, ali sada to postaje njegova dominantna ka-

rakteristika, što tom fenomenu daje novi kvalitet. Izraziti primeri po posledicama takvog delovanja jesu Čile i Grčka. Pored toga, teorija o daljem jačanju uloge vojnog faktora polazi od dubine i antagonizma raznovrsnih suprotnosti savremenog sveta, od mnoštva otvorenih međunarodnih problema i još neugašenih ratnih žarišta. Zbog toga izgleda vrlo verovatno da će uloga vojnog faktora u međunarodnim odnosima u doglednoj budućnosti i dalje jačati. Izvesno je, međutim, da je u interesu daljeg unapređenja međunarodnih odnosa smanjenje i sužavanje uloge vojnog faktora.

Vojni faktor je oduvek raznovrsno delovao na međunarodne odnose, ispoljavajući pri tome jače onaj vid ili one elemente koje je određeno vreme omogućavalo i zahtevalo. Ipak, i pored svih savremenih modifikacija njegovog delovanja, počevši od politike sa pozicija sile pa do svih formi i vrsta specijalnog rata, najpuniji i najjači uticaj je ostvarivao i još uvek ostvaruje ratom. Ta istorijska činjenica poslužila je i Klauzevicu da razvije teoriju o ratu »kao produženju politike drugim sredstvima«. Ranije je bilo a ima i danas različitih gledanja na vrednost ove teorije. U poslednje vreme i kod nas su se susretala gledišta o njenoj prevaziđenosti. Smatralo se, naime, da rat treba da donosi i korist — ekonomsku, političku i sl., a kako opšti nuklearni rat donosi samo katastrofu a nikakvu korist, to onda i prestaje biti sredstvo politike. Tu su očigledno pobrkani neki elementarni pojmovi. No, kad je već reč o gledanjima Klauzevica na odnos politike i rata, onda valja reći da postoji jedna njegova potpunija, preciznija, prema tome, i tačnija definicija od one koja se često citira. Nju nalazimo u osmoj knjizi *O RATU* i glasi: »... rat nije ništa drugo nego produženje političkih odnosa sa upotrebom drugih sredstava«.

Iz te definicije jasno proizlazi nekoliko teorijski čistih stvari. Prvo, upotreba drugih, ratnih sredstava ne ukida političke odnose već oni i dalje postoje. Drugo, početkom i trajanjem rata politika ne prestaje da se služi i drugim nevojnim sredstvima. Treće, rezultati rata mogu uticati ne samo na ostvarenje političkih ciljeva već i na njihovo menjanje, odnosno privremeno ili potpuno menjanje celokupne politike.

Sve osnovne teorijske i praktične konsekvence koje proizlaze iz navedene definicije odnosa politike i rata i danas, u svojoj suštini, egzistiraju, naravno, u nešto modifikovanim oblicima. Sa toga stano- višta posmatrana uloga vojnog faktora u savremenim međunarodnim odnosima ima neke svoje značajnije specifičnosti.

Po svemu izgleda da je, naročito u poslednje vreme, uloga političkih faktora na tok i ishode pojedinih ratnih sukoba sve veća i zna-

čajnija. To osobito pokazuje razvoj događaja u Vijetnamu i sada na Bliskom istoku, gde se ratovi završavaju bez pobednika u vojnom pogledu. Razloga za to ima dosta i o njima ovde ne bi trebalo posebno govoriti. Ono što je bitno i što leži u osnovi svih ostalih razloga jeste duboka protivrečnost koja postoji između izvanredno visoke povezanosti i međuzavisnosti savremenog sveta, politike i prakse lokalnih ratova. Počinje se ipak ozbiljnije shvatati nedeljivost mira u svetu. Lokalni ratovi jesu sredstvo savremene imperijalističke politike, ali uvek i ozbiljna opasnost po interese njihovih protagonista. U tome, pored ostalog, leže objektivni uslovi za jači uticaj političkih, ekonomskih, pa i drugih faktora na tok i ishode savremenih ratnih sukoba.

Uticaj koji na međunarodne odnose vrše međusobno povezani i zavisni ekonomski, ideološki i vojni faktor doživljava u poslednje vreme veoma značajnu i poučnu transformaciju. Analiza uticaja ekonomskog, ideološkog i vojnog faktora na međunarodne odnose posle drugog svetskog rata potvrđuje ispravnost marksističke teze o primarnom uticaju baze na ukupni razvoj društva, ali i o relativnoj samostalnosti nadgradnje i sposobnosti njenog povratnog uticaja na bazu.

Period neposredno posle drugog svetskog rata pa do šezdesetih godina karakterističan je po izrazitijem vojnom grupisanju na osnovu ideoloških istovetnosti i razlika. Tu je, sa manjim izuzecima, preovlađujući uticaj ideologije na formiranje međunarodnih odnosa. Vojni faktor i njegovo manifestovanje u tom periodu se javlja prvenstveno kao posledica ideoloških opredeljenja. Pri tome, naravno, treba imati u vidu da je i u osnovi ideološkog faktora uvek bio prisutan indirektno a negde i vrlo direktno ekonomski interes. Može se reći da je, kada su u pitanju velike sile, ekonomski interes uvek bio direktno prisutan. Pored toga, bilo je određenih odstupanja od te osnovne karakteristike razvoja koje su izazvane raznim okolnostima počevši od grubog poistovećivanja velikodržavnih interesa sa globalnim ideološkim ciljevima, pa do relativno manjeg uticaja koji su u tom vremenu imale zemlje u razvoju.

Krajem šezdesetih godina i osobito danas svedoci smo bitnih promena koje se odigravaju na tom planu. Uticaj ekonomskog faktora na formiranje međunarodnih odnosa i njihov vojni refleks postaje sve jači, direktniji i sve više potiskuje u drugi plan ideološki faktor. Razume se da ideološki faktor i njegov uticaj ne mogu i neće iščeznuti. U ovom vremenu, uticaj ideološkog faktora na formiranje ukupnih međunarodnih odnosa u komparaciji sa ekonomskim faktorom sve više se svodi na svoje pravo mesto, tj. na mesto

faktora nadgradnje. Uporedo sa tim, ekonomski faktor poprima sve očiglednije i neposrednije primarnu ulogu regulatora međunarodnih odnosa. Taj danas dosta brzi trend razvoja prati i nekakvo prilagođavanje vojnog faktora, mada je evidentno da upravo vojni faktor sa svoje strane želi da konzervira ranije stanje odnosa. Po svemu sudeći dalji razvoj događaja još brže će se kretati u pravcu sve većeg neposrednog uticaja ekonomskog faktora na međunarodne odnose. U skladu sa tim treba očekivati adekvatnije prilagođavanje vojnog faktora takvom toku stvari, bez obzira što je u ovom momentu vojni faktor iz mnogo razloga jedna od glavnih kočnica takvom razvoju.

Ako sa toga stanovišta analiziramo savremene međunarodne odnose a posebno odnose na relaciji SSSR—SAD; SAD—Kina; SSSR—Kina; SAD—Japan—Zapadna Evropa; SSSR—Japan—Zapadna Evropa; nesvrstane zemlje i odnos prema njima; uticaj energetske krize pokrenute bliskoistočnim ratom na odnose u okviru pojedinih vojnih saveza i ekonomskih grupacija, videćemo da se događaju veoma krupne promene. Ono što se pre nekoliko godina nije moglo zamisliti kao odnos među zemljama pripadnicama jednog vojnog saveza, danas postaje dominantni manir ponašanja. Verovatno da je jedan od najizrazitijih primera na tom planu dosta jaka i neskrivena izolovanost američke pozicije u poslednjem bliskoistočnom ratu. Borba za nova i perspektivna svetska tržišta već duže vremena dominira u odnosima među »vojnim saveznicima« i daje pečat tim odnosima, uprkos pojačanim naporima da se to usmeri, uskladi, pa, do izvesne mere, i kamuflira. Zahtevi SAD za povećanim vojnim izdacima njihovih »saveznika«, posebno Japana i zemalja zapadne Evrope, veoma su diktirani ekonomskim razlozima. Nisu retka mišljenja koja u poslednjim krupnijim ekonomskim potezima, kao što je, na primer, veliko poskupljenje nafte, vide i prste konkurentске borbe glavnih ekonomskih rivala, mada se, sigurno, ti potezi ne mogu na to svesti.

Potpunija analiza sadašnjih međunarodnih odnosa dosta lako bi dokazala da su na planu sve većeg direktnog uticaja ekonomskog faktora na njih stvarne suštinske promene učinjene veće od formalnih. Drugim rečima, postojeći vojni blokovi danas su mnogo više nejedinstveni i objektivno pocepani različitim često direktno suprotnim ekonomskim interesima njihovih članova nego što je to formalno — regulativno ostvareno. I zato se, pored ostalog, može očekivati dosta brzi dalji razvoj događaja u ovom pravcu, tj. u pravcu izrazitije uloge ekonomskog faktora u formiranju međunarodnih odnosa baš u skladu sa jednom od osnovnih teza istorijskog materijalizma o odnosu baze i nadgradnje.

Karakteristike sadašnjeg stanja međunarodnih odnosa nose u sebi i izrazita obeležja pomenutih specifičnosti i novina u delovanju vojnog faktora. To se praktično može videti ako se izbliže pogledaju bitne karakteristike savremene vojnopolitičke situacije — nuklearna ravnoteža dveju supersila; lokalni ratovi; razmah specijalnog rata; povećano pregovaranje raznih vrsta i obima; bliskoistočna kriza; situacija u Indokini; energetska kriza i njen odraz na vojne odnose.

Kada se govori o bitnim karakteristikama u savremenim međunarodnim odnosima, onda se skoro uvek na prvo mesto ističe relativna nuklearna ravnoteža kao faktor koji leži u osnovi svih procena, planova i postupaka. Šta bi se u ovom momentu moglo reći ili naslutiti o novom u toj oblasti? Ima dosta novina, ali, čini se, da se prema svom značaju tri osobito izdvajaju.

Prva, koja je vezana za dalji razvoj nuklearnog oružja dveju supersila. U ovom domenu je karakteristično nekoliko uporednih aktivnosti:

- veliki naponi da se dalje, pre svega, usavrši a i ojača nuklearni potencijal, i to kako nuklearni projektili tako i sredstva za njihovo lansiranje;

- težnja da se pregovaranjem a i drugim putevima ostvari što puniji uvid šta radi i gde je druga strana kako bi se izbeglo iznenađenje u dostignućima i na taj način narušila postojeća ravnoteža;

- zbog ogromnih često i sa vojnog stanovišta neefikasnih i neopravdanih izdataka traže se neki putevi ograničenja i kontrole postojeće stravične trke, u čemu su već postignuti određeni, istina, početni rezultati.

Logično je očekivati da će svaka od ovih aktivnosti dati izvesne rezultate, iako su te aktivnosti međusobno protivrečne. Razume se da bi čovečanstvo bilo najzadovoljnije ako bi pregovori koji idu za ograničenjem, smanjenjem i kontrolom trke u naoružanju nuklearnom a i konvencionalnom potisnuli onu prvu aktivnost koja je, na žalost, danas još uvek izrazito dominantna. Nepoverenje izazvano, pored ostalog, postojanjem još uvek jakih vojnih blokova, ne daje pravo da se u ovoj oblasti čine neke suviše optimističke prognoze, barem ne u doglednoj budućnosti. Ipak, izgleda da se može reći da trend pregovaranja postepeno jača i da je, s obzirom na postojeću svestranu povezanost sveta uključujući i nauku, danas manje verovatno da bi jedna od supersila mogla doći do otkrića i praktično ih realizovati tako da bi poremetilo postojeću ravnotežu snaga.

Druga značajna novina koja može da ima bitnog uticaja na postojeću nuklearnu ravnotežu vezana je za predviđanja koja se su sreću u vojnoj i drugoj publicistici zapadnih zemalja o bržem od

dosada predviđenog dovodenja nuklearnih potencijala Kine na nivo koji će realno a ne samo formalno komparirati sa potencijalima suspersila. To će svakako dati bitno novu dimenziju celokupnim međunarodnim odnosima. Moglo bi se reći da se ta dimenzija već danas jasnije nazire.

Treća značajna novina jeste da kao posledica ostvarene nuklearne ravnoteže raste značaj konvencionalnih oružanih snaga koje su u jednom periodu, osobito periodu pedesetih godina, bile stavljene u drugi plan. One se intenzivno modernizuju. Sa njima se danas vode svi lokalni ratovi. Šta više, pretpostavlja se da se zbog straha od posledica opšteg nuklearnog rata mogu voditi i širi ratovi od tzv. lokalnih samo uz upotrebu konvencionalnih oružanih snaga. Zbog toga su danas i konvencionalne oružane snage — njihova jačina, opremljenost, obučenost, moral, efikasnost itd. — predmet pažljivih praćenja i procena. One su bitan elemenat opšteg odnosa snaga, tako da svi pregovori o razoružanju i smanjenju oružanih snaga strogo vode računa da i konvencionalne oružane snage uđu u okvir opšte ravnoteže odnosa snaga. Izvesno je da povećani vojni izdaci od 30% od 1971. do 1973. godine koje su učinile evropske članice NATO-a, spadaju u kategoriju jačanja konvencionalnih oružanih snaga.

Što se tiče lokalnih ratova, oni su svakako još uvek glavna forma i vladajuća doktrina upotrebe rata kao sredstva politike. Po svemu sudeći oni će to i dalje ostati. Ipak, neuspeh agresora u vijetnamskom ratu počeo je unositi značajnije promene u teoriju i doktrinu lokalnih ratova. Vijetnamski rat je, pored velikog broja iskustava koje je dao, jasno pokazao dve stvari: (1) da se narod koji je voljan da se brani i koji je za to pripremljen ne može pobediti bez obzira na odnose snaga merene klasičnim vojnim merilima — to je, u stvari, iskustvo i našeg NOR-a, s tim što je vijetnamski rat s obzirom na drukčije međunarodne okolnosti pod kojima se vodio to još nedvosmislenije pokazao; (2) vojne procene za koje se pre početka rata pretpostavljalo da su skoro matematički egzaktne bile su potpuno defektne (pre svega) i skoro isključivo, što nisu realno ocenile ulogu moralnog faktora.

Ne bi se moglo reći da su ta iskustva dovela u pitanje postojeću doktrinu lokalnih ratova, ali su je sasvim izvesno modifikovali u smislu da se izbegavaju oni lokalni ratovi koji ne nude siguran i brz uspeh, odnosno da se u takvim ratovima svakako izbegne direktno angažovanje sopstvenih oružanih snaga. Izvesno je da će neuspeh izraelskih agresora i njihovih pomagača u poslednjem bliskoistočnom ratu takvu modifikaciju doktrine lokalnih ratova još više ubrzati i učvrstiti.

Kao posledica neuspeha lokalnih ratova u poslednje vreme dolazi do sve većeg intenziteta primene svih vrsta i oblika specijalnog rata. Svedoci smo njegove beskrupulozne primene u svim delovima sveta. Čile je njegova poslednja žrtva. Može se očekivati povećana primena i razvoj specijalnog rata kako po izboru ciljeva, tako i po iznalaženju novih formi, metoda i sredstava. Ovo utoliko pre u koliko su šanse reakcionarnih i imperijalističkih snaga u svetu manje da svoje ciljeve ostvaruju putem lokalnih ratova. Zbog toga bi borba progresivnih snaga u svetu protiv specijalnog rata mogla u narednom periodu postati vrlo značajna karakteristika međunarodnih odnosa.

Znatno povećane aktivnosti u sferi pregovaranja i o vojnim pitanjima uslovljene su postojećom nuklearnom ravnotežom, neuspehom lokalnih ratova i stalnom opasnošću da oni dovedu do direktne konfrontacije supersila, sve većim uticajem nesvrstanih zemalja i sve izrazitijim ekonomskim zahtevima za međusobnim povezivanjem svih regiona sveta, posebno zahtevima za uključivanjem zaostalih delova sveta u normalni razvoj.

Određeni vojni aranžmani već postignuti na relaciji SSSR — SAD, kao i oni koji su u toku svakako bitno utiču na poboljšanje međunarodnih odnosa. Pregovori koji se u raznim formama i na raznim mestima vode u oblasti razoružanja i smanjenja oružanih snaga imaju znatno veće izglede na uspeh nego što je to bilo pre 10 godina. Pored ostalih razloga, koji na to utiču, jeste činjenica da je ekonomska i vojna pozicija SAD kao jednog od glavnih pregovarača danas u poređenju sa stanjem od pre 10 godina bitno izmenjena na njenu štetu. Pre 10 godina ekonomska pozicija SAD u poređenju sa ostalim nije bila takva da SAD iz čisto ekonomskih razloga zahtevaju povećana materijalno-finansijska ulaganja svojih partnera u vojne izdatke kao što to danas čine. Pored toga, u to vreme cenilo se da nije dobro putem sporazumevanja o razoružanju davati mogućnosti svom glavnom protivniku — SSSR-u da ekonomski lakše diše prebacujući sredstva iz trke u naoružanju u neke druge delatnosti. Danas je, pored ostalog, i čisto ekonomski interes SAD da se postignu određeni sporazumi u oblasti razoružanja. Ti ekonomski interesi SAD u ovom momentu najviše su diktirani ekonomskim rivalitetom sa njenim »saveznicima« — Japanom i zapadnom Evropom. I to je krupan dokaz da ekonomski faktor u poslednje vreme više i neposrednije utiče na formiranje međunarodnih odnosa uključujući i vojne. No, i pored svega toga, pregovori o razoružanju biće sigurno veoma dugi, a rezultati samo postepeni i parcijalni. Valja reći da vojni faktor kao relativno samostalna snaga u međunarodnim odnosima više usporava nego što unapređuje te pregovore.

Danas u svetu postoje dva bitno različita prilaza svim vrstama međunarodnih pregovaranja, pa i vojnim. Jedan, koji za polaznu osnovu u svim pregovorima, osobito vojnim, uzima vojnu silu. Drugi, čiji su nosioci nesvrstane zemlje, naročito naša zemlja, koji polazi od interesa slobode i nezavisnosti naroda, mira i progressa. Prvi prilaz je veoma prisutan u praksi međunarodnih odnosa i mora se tako i tretirati. Drugi postaje sve jači, mada još nije dominantan.

U okviru razmatranja uloge vojnog faktora u najnovijim međunarodnim odnosima svakako da posebnu pažnju zaslužuje rat na Bliskom istoku sa svojim veoma značajnim političkim i vojnim iskustvima, kao i mogućim različitim posledicama po dalji razvoj događaja u svetu. Moguće posledice situacije na Bliskom istoku proizlaze iz stratezijskog značaja toga regiona i u skladu s tim snagama koje su direktno invalvirane.

Strategijski značaj bliskoistočnog regiona određuju dva bitna faktora: (1) njegov geografski položaj koji povezuje tri kontinenta i nekoliko za svet značajnih mora; (2) nafta i njen uticaj na svet-sku privredu. Nije teško proceniti da bi potpuno ovladavanje ovim regionom od strane bilo koje supersile bitno poremetilo postojeći odnos snaga. To je svakako razlog koji upućuje na veoma oprezne prognoze kad je u pitanju dalji razvoj događaja, naročito dugoročnije posmatrano. Ako se tome dodaju složeni problemi koji su nastali permanentnom izraelskom agresijom i izraelskim teritorijalnim pretenzijama izazvanim okupacijom arapskih teritorija, onda prognoze, pogotovo ako je u pitanju potpuno i trajno rešenje, zahtevaju još veću dozu opreznosti.

S druge strane, ima nekih političkih i vojnih iskustava poslednjeg rata na Bliskom istoku koji upućuju na zaključak da se samo putem pregovora moraju tražiti i naći prava rešenja. Među iskustvima koja upućuju na takav zaključak, mislim da posebnu pažnju zaslužuje nekoliko.

1. Potvrđena je istorijska istina da se narod voljan i spreman da se bori za svoju slobodu ne može nikakvom agresijom pobediti. Ovo iskustvo za neke predstavlja najveće iznenađenje. Normalno bi bilo da iz ovoga agresor izvuče pouke.

2. Srušen je mit o nepobedivosti izraelske armije. Pokazalo se, naime, da je taj mit stvoren na krivim pretpostavkama. Iskustva rata iz 1967. godine su apsolutizirana. Izgubilo se pri tome iz vida da ozbiljno izvlačenje pravih pouka iz jednog rata pretpostavlja da u ratu učestvuju dve strane relativno ravnopravne. Ratna situacija u kojoj samo jedna strana stvarno ratuje a druga manje-više statira ili je toliko nespremna da ogromno greši, ne može poslužiti kao po-

uka niti može biti pravo merilo vrednosti svega što se tu događa. Pored toga, istorija je bezbroj puta potvrdila da se nikakva iskustva ne smeju apsolutizirati. To, naravno, treba imati u vidu kada se proučavaju iskustva iz poslednjeg rata na Bliskom istoku.

3. Dokazana je mogućnost da se arapske oružane snage i narod mogu znatno brže pripremiti za odbranu nego što se to pretpostavljalo. Izvesno je da bi za eventualne nove pripreme trebalo još manje vremena. Verovatno da bi agresor i o ovom morao povesti računa.

4. Što se tiče angažovanja velikih sila, očigledno je da uz svu samokontrolu, uzdržljivost, pa i direktno dogovaranje niko nije siguran da ne bi moglo doći do direktne konfrontacije, pa i međusobnog sukoba sa nesagledivim posledicama. Stoga se može očekivati da će i velike sile sa svoje strane učiniti da ne dođu u sličnu ili čak znatno težu situaciju. Ovo pogotovo zbog toga što američka politika nema podršku svojih vojnih saveznika.

5. Jedinstvo arapskog sveta i uloga nesvrstanih zemalja u duhu zaključaka alžirske konferencije nesvrstanih postaje sve značajniji faktor uticaja. Taj faktor je intenzivno i efikasno delovao u toku ratnog sukoba a i posle njega. Logično je pretpostaviti da će u narednoj fazi on još više delovati. Poznato je da je mesto i uloga naše zemlje u tim okvirima izuzetna. Ona je uslovljena opštim interesima borbe za mir, progres i protiv agresije, a i našim posebnim interesima koji proizlaze iz neposredne veze geostrategijskog položaja naše zemlje sa bliskistočnim regionom.

6. Sa povećanjem vremenske distance od završetka oktobarskog rata neka njegova iskustva pretežno vojne prirode i njihov pravi značaj za budućnost postaju sve jasnija. Mislim da izuzetno pažljivo izučavanje zasluži sledeća:

— presudna uloga čoveka dokazana je i u ratu gde je dominirao sukob savremene tehnike (skoro sve poznate osim nuklearne, hemijske i biološke). Iako na prvi pogled može izgledati suprotno (takvi komentari su se pojavili u svetskoj štampi), nije teško dokazati tu staru istinu. Naime, uspostavljena ravnoteža na bojnom polju u komparaciji sa njenim nepostojanjem u ratu iz 1967. godine, nije došla kao posledica promena u odnosu izraelske i arapske ratne tehnike (taj odnos, tj. komparativna vrednost bila je u suštini, naravno ne i u svim detaljima, ista u oba rata), već kao posledica promena u odnosu borbene vrednosti ljudskog faktora. Ako bi se iz ove potvrđene istine izvodili samo jednostrani zaključci koji bi potcenjivali ulogu tehnike, onda bi oni bili štetni i neprihvatljivi kao što su, uostalom, neprihvatljivi svi jednostrani zaključci. Rat vodi čovek i teh-

nika. Bez bilo koga od njih rat se ne može dobiti. Najidealnije je kada se sklad između čoveka i tehnike ostvaruje na nivou najviših dostignuća. U tom skladu uvek je odlučujuća uloga čoveka. To vekovno iskustvo je i poslednji bliskoistočni rat nedvosmisleno potvrdio;

— iznenađenje kao poznata kategorija ratne veštine doživelo je u ovom ratu neku vrstu renesanse. Smatralo se, naime, da danas postoje takve obaveštajno-izviđačke mogućnosti koje objektivno isključuju svako ozbiljnije iznenađenje, pogotovo iznenađenje strategijskog značaja. Bliskoistočni rat je lansirao skoro sve vrste i nivoe iznenađenja počevši od strategijskog iznenađenja o vremenu početka operacija i osobito o mogućnostima arapskih armija da uspešno vode savremene operacije (kao posledica ovoga iznenađenja neki zapadni vojni stručnjaci su još za vreme trajanja rata među poukama koje su isticali na prvo mesto stavili pouku »da treba ceniti ne samo namere protivnika već i njegove mogućnosti da te namere ostvari«), preko iznenađenja koje su Izraelci priredili forsiranjem Sueckog kanala i razvijanjem snažnih operacija u pozadini egipatskih armija, pa do raznih iznenađenja u oblasti tehnike i naoružanja. Iz tih iskustava se daju izvući bitne pouke za budućnost;

— sa stanovišta upotrebe novih oružja koliko god za velike sile ovakvi ratovi imali određene prednosti poligonskog karaktera, još očiglednije se ispoljavaju njihove loše strane u tom pogledu. Svako novo borbeno sredstvo koje je jednom upotrebljeno nikada više ne može postići sličan efekat u narednom sukobu, kako zbog toga što se njime više ne može postići iznenađenje, tako još više zbog toga što se uvek nađu protivmere taktičke ili tehničke prirode, ili najčešće i jedne i druge. To je svakako iskustvo koje, pored ostalih pouka, upućuje i velike sile da dobro procene šta im se od novih sredstava isplati »pustiti u vatru«, a šta ne;

— u vojnoj proceni situacije ne sme se biti jednostran niti pristrasan. Samo svestranost i kompletnost činjenica objektivno sredena i procenjena može dati prave zaključke i pravilne ocene. To je isto tako veoma značajno iskustvo oktobarskog bliskoistočnog rata iz koga bi dobre pouke mogle izvući obe zaraćene strane i ne samo one.

Političke i vojne pouke poslednjeg rata na Bliskom istoku, pored ostalog, daju nade da je došlo vreme da se agresija Izraela protiv arapskih zemalja obustavi, likvidiraju njene posledice i nađe trajno rešenje krize. Međutim, kada se te pouke konfrontiraju sa faktorima koji deluju protiv, a naročito ambicijama agresora spremnog za sve vrste špekulacija i podvala i činjenicom da u takvoj orijentaciji može biti podržan, onda zbilja valja biti oprezan u prognozama osobito u odnosu na potpuno i trajno rešenje krize na Bliskom istoku.

Iako situacija i rat u Indokini u ovom momentu ne dominiraju na svetskoj sceni kao što je to bilo do nedavno, sigurno Indokina i dalje ostaje veoma opasno žarište rata. Agresija u tom delu sveta i dalje se nastavlja, istina, nešto smanjena po direktnom učešću oružanih snaga SAD, ali zato jače potpomognuta preko marionetskih režima. Izvesno je da u tom delu sveta predstoji veoma duga borba naroda za nacionalno i socijalno oslobođenje i da će još dugo u toj borbi vojni faktor igrati nezamenljivu ulogu, kao što je izvesno da je zahvaljujući skladnom dejstvu političkog i vojnog faktora vijetnamski narod već izvojevao krupnu pobeđu na putu konačnog uspeha.

Energetska kriza, za koju se ne bi moglo reći da je uzrokovana već da je samo podstaknuta bliskoistočnim ratom, ima i još više će imati velike posledice — direktne i indirektne — na međunarodne odnose, pa i na ulogu vojnog faktora u njima. Ako je u početku i moglo biti nekih dilema oko značaja smanjenja proizvodnje nafte izazvane embargom, docniji razvoj događaja, a osobito drastično poskupljenje koje je cenu nafte dovelo do nivoa najviših cena goriva koja naftu mogu zameniti, jasno je pokazalo da se radi o pojavi sa najvećim mogućim posledicama za dalji razvoj sveta. Uprošćeno rečeno, stavljeno je na dnevni red pitanje cene sirovina u poređenju sa cenom industrijskih proizvoda, a po mnogo čemu to znači i ekonomski efikasno stavljanje na dnevni red odnosa industrijski razvijenih zemalja sa zemljama u razvoju. Već je viđeno šta znači energetska kriza. To nije samo smanjenje energije, što samo po sebi ima ogromne negativne posledice za industrijski razvijene zemlje, već je to istovremeno smanjenje proizvodnje, povećanje nezaposlenosti, inflacija i sl. Sve su ove pojave već tu, prisutne. Kako bi one mogle tek izgledati ako sutra na dnevni red dođu cene i ostalih vitalnih sirovina kao što su, na primer, bakar, gas, aluminij, kaučuk itd., ostaje da se pretpostavlja. Ono što je već sada sasvim očigledno jeste da je energetsom krizom otvoreno jedno novo poglavlje u ekonomskim odnosima i u ekonomskom razvoju sveta. O putevima suštinskog prevazilaženja krize i o okvirima u kojima će se uspostavljati novi ekonomski odnosi danas bi se moglo samo nagađati. Ono, međutim, što je ipak već danas jasno jeste da ti odnosi neće ostati onakvi kakvi su do sada dominirali.

Ovako velika i značajna ekonomska pojava imaće velikog odraza na mesto i ulogu vojnog faktora u međunarodnim odnosima. To će se ispoljiti na razne načine. Precizniji i potpuniji odgovori, s obzirom na obim i značaj promena koje se mogu očekivati, zahtevaju opsežne studije a sigurno i nešto više iskustva i praktičnih mera koje se za sada samo naslućuju. Ipak, neki mogući pravci kretanja mogu se i sada videti.

Mislim da bismo na prvo mesto mogli istaći već ostvarenu činjenicu da je energetska kriza i trka za naftom toliko rastresla i olabavila odnose u okviru tzv. vojnih saveznika na Zapadu kao retko koja pojava do sada. Ekonomski interesi pojedinih zemalja očigledno su od strane tih zemalja pretpostavljeni formalnom vojnom savezništvu. Bilo bi, razume se, pogrešno ići dalje od onoga što se stvarno desilo i zaključiti da su sada odnosi vojnog savezništva potpuno prestali. Oni nisu prestali, ali su veoma ozbiljno poljuljani.

Ekonomski problemi izazvani energetsom krizom u meri u kojoj će se umnožavati i usložavati negativno će uticati na ukupnu moć i osobito na modernizaciju vojnog faktora. Mogu se očekivati veće naučnoistraživačke aktivnosti na polju iznalaženja rešenja za pojedine sisteme oružja i tehnike koji bi se zasnivali na drugim izvorima energije. U dosadašnjem ekonomskom razvoju društva često su pronalasci u vojne svrhe bili pokretači mnogih dostignuća. Da li će to biti i sada, ostaje da se vidi.

Objektivno postoji i još jedan veoma negativan pravac mogućeg razvoja događaja. Poznato je, naime, da su vladajuće klase ili vladajuće ekipe u nemogućnosti da otklone prave uzroke ekonomskih, pa i drugih kriza, posezale za ratovima ili njihovom pretnjom kao sredstvom rešenja. Iako je to danas mnogo teže, komplikovanije i opasnije primenjivati, bilo bi nerazumno i takvu mogućnost sasvim isključiti, pogotovo mogućnost veoma ozbiljnih pritisaka i pretnji upotrebe vojne sile.

Nešto što bi se umesto zaključka reklo o mestu i ulozi vojnog faktora u međunarodnim odnosima danas i sutra moglo bi se svesti na sledeće:

- uloga vojnog faktora u savremenim međunarodnim odnosima, na žalost, nije ništa manja nego što je bila do sada;

- forme uticaja vojnog faktora na međunarodne odnose se menjaju, ali rat ili pretnja njime i dalje ostaje njegov glavni vid ispoljavanja;

- nuklearna ravnoteža stvorila je doktrinu i praksu lokalnih ratova. Neuspesi koje su u poslednje vreme pretrpeli imperijalistički agresori u lokalnim ratovima sve više ih orijentišu na upotrebu svih vrsta specijalnog rata;

- miroljubive snage u svetu, među kojima pokret nesvrstanih igra izuzetnu ulogu, postaju sve jače i one predstavljaju savest i nadu čovečanstva da će se, uprkos mnogim suprotnim tendencijama, uloga vojnog faktora u međunarodnim odnosima sve više sužavati.